

І.ТКАЧЕНКО ТА ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено висвітленню проблем трудової підготовки учнів сільських шкіл України кінця ХХ – початку ХХІ століття та шляхам їх подолання, запропонованим видатним вітчизняним педагогом І.Ткаченком наприкінці минулого тисячоліття.

The article is devoted to disclosing the problems of pupils' labour preparation at rural schools of Ukraine at the end XX – begin XXI centuries and to the ways of their overcoming, offered by famous domestic teacher I.Tkachenko at the end of the last century.

Сьогодні трудова підготовка учнів переживає далеко не найкращі часи. Це не дивно, адже, з одного боку, робітничі професії більше не приваблюють підростаюче покоління, а з іншого – загальноосвітні школи майже не працюють над тим, щоб змінити ситуацію, що склалася.

Пояснити зазначене легко, оскільки сучасні школярі, як і їхні батьки, орієнтовані на здобуття престижних та високооплачуваних професій (юрист, податківець, митник, працівник банку тощо). Мабуть тому заклади освіти, передусім, намагаються дати учням якомога більше знань з основ наук, забуваючи при цьому про формування у них практичних умінь і навичок.

Особливо прикрим є те, що наприкінці ХХ століття майже зруйновано матеріально-технічну базу трудової підготовки як міських, так і сільських шкіл. Тому подекуди уроки трудового навчання почали проводитися на низькому рівні, а позаурочна робота з трудового виховання зникла.

У цей період занедбаний стан трудової підготовки підростаючого покоління викликав занепокоєння у багатьох науковців (Н.Калініченко, В.Мадзігон, О.Максимчук, В.Сидоренко, Г.Терещук, І.Ткаченко, Д.Тхоржевський та ін.), які не лише намагалися окреслити коло проблем, а й указували на шляхи їх вирішення.

Однією із найбільш значущих із них є стан трудового навчання і виховання учнів сільських шкіл. Водночас ці питання не знаходять належного відображення в дослідженнях науковців.

У даній публікації ми поставили за мету розглянути проблеми трудової підготовки учнів сільських шкіл України кінця ХХ – початку ХХІ століття та шляхи їх подолання, які наприкінці минулого тисячоліття запропонував видатний вітчизняний педагог І.Ткаченко.

Зауважимо, що на початку третього тисячоліття проблема освіти учнів сільських шкіл почала виходити далеко за межі освітянської галузі. Так сталося тому, що на селі освіта традиційно відіграє значно більшу роль, ніж у містах. Загальноосвітня школа тут виступає в якості осередку культури, цивілізації, гаранта стабільного розвитку. Це чи не єдиний освітньо-виховний і культурний центр роботи з дітьми і молоддю на селі. З огляду на зазначене, у сільському середовищі професія вчителя престижніша, ніж у містах. Відповідно він має більший вплив на школярів, ніж його колеги, що працюють у міських поселеннях. Сьогодні “хороша сільська школа є предметом гордості, свідченням добробуту й соціального благополуччя суспільства, міцності селянської общини”. Тому її можна розглядати “не просто як освітній заклад, а як системний чинник відродження українського села” [6: 76].

Разом із тим “хороша сільська школа” – явище, яке зустрічається не так часто, як хотілося б. Сьогодні для села все більш актуальною стає проблема доступності молоді до доброякісної освіти. З одного боку, Національна доктрина розвитку освіти у ХХІ сторіччі передбачає забезпечення рівного доступу громадян України до доброякісної освіти незалежно від місця проживання, соціального походження і майнового стану, а також статі, віросповідання, етнічної належності та стану здоров'я, а з іншого, можливості сільської

молоді здобути доброякісну освіту дещо обмежені. Зазначене, передусім, стосується шкільної освіти.

На цьому наголошено у тематичній державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2004 року, де сказано: “Спостерігається суттєва різниця у рівні загальноосвітньої підготовки, яку отримують учні міських і сільських шкіл”. До того ж дані спеціальних обстежень “фіксують нижчий рівень навчальної успішності сільських старшокласників порівняно з їх міськими однолітками, меншу суб’єктивну значущість для них високих оцінок, нижчу загальну обізнаність тощо” [6: 84].

Дбаючи про освіту сільських дітей та намагаючись подолати численні проблеми, керівні органи наприкінці ХХ століття прийняли цілу низку правових документів, що визначають розвиток сучасної освіти на селі. До них можна віднести наступні:

- указ Президента України “Про державну підтримку підготовки фахівців для сільської місцевості” (19 березня 1999 р.);
- указ Президента України “Про додаткові заходи щодо фінансування загальної середньої освіти” (28 червня 1999 р.);
- указ Президента України “Про забезпечення економічних інтересів і соціального захисту працівників соціальної сфери села та вирішення окремих питань, що виникли в процесі проведення земельної реформи” (12 квітня 2000 р.);
- указ Президента України “Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села” (15 липня 2002 р.);
- указ Президента України “Про додаткові заходи щодо забезпечення розвитку освіти в Україні” (9 жовтня 2001 р.);
- закони України “Про загальну середню освіту”, “Про професійно-технічну освіту”, “Про дошкільну освіту”; “Про позашкільну освіту”.

Однак сільські школи, як і раніше, відчувають значні утруднення в організації навчально-виховного процесу, забезпеченні кадрами, матеріально-технічному оснащенні тощо.

Численні соціально-педагогічні проблеми мають малокомплектні школи розташовані у сільській місцевості. Серед них слід назвати наступні:

- неповна кадрова забезпеченість учителями;
- підвищена завантаженість учителів і батьків домашнім та особистим підсобним господарством, а відповідно недостатня підготовленість учителів до уроків та низький рівень виконання дітьми домашніх завдань;
- перевантаження учнів самостійною роботою;
- обмеженість використання у навчально-виховному процесі різноманітних організаційних форм роботи.

На жаль, у сільській місцевості багато загальноосвітніх закладів є малокомплектними, що породжує низку соціально-економічних проблем:

- формальний підхід при обґрунтуванні видатків на утримання (на 1 дитину) зводить малокомплектні школи на значно нижчий рівень матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу, що, у свою чергу, позначається на умовах та якості навчання дітей у сільській місцевості;
- складність забезпечення вчителями малокомплектних сільських шкіл. Адже відчуваючи побутові негаразди, дефіцит спілкування, труднощі звикання до інших умов життя, молодий сільський учитель перебуває у стані постійного дискомфорту ще й тому, що не набув у вищому навчальному закладі ґрунтовних знань з тих предметів, котрим змушений навчати дітей при довантаженні до ставки. Як висновок, сільська школа потребує вчителя широкого профілю;
- застаріла навчально-матеріальна база. Засоби навчання не оновлювалися останні 10-15 років, що істотно впливає на якість освіти [6: 82].

Окрім того, через відсутність комп’ютерної техніки значна кількість сільських школярів не володіє сучасними інформаційними технологіями, а їхні вчителі через

недостатнє забезпечення більшості сільських бібліотек методичною літературою, відсутність належної допомоги від методичних служб, неможливість узяти участь у семінарах, конференціях, педчитаннях, недосконалість існуючої системи підвищення кваліфікації не мають змоги вдосконалювати свій професійний рівень [6: 85].

Слід також звернути увагу на те, що в сільських школах діти отримують реальні знання, рівень яких є нижчим, ніж в учнів міських поселень. Це має неабияке значення, адже визначає соціально-професійні орієнтації сільської молоді, впливає на соціальний склад студентів та позначається на освітньо-професійній характеристиці сільського населення. Так, проведений аналіз соціологічних даних щодо професійного вибору молодих людей з різних типів поселень показує, що “сільська молодь значно більше зорієнтована на професії, які не вимагають високого освітнього рівня на початку трудової діяльності або здобуття яких не зумовлене тривалим періодом навчання”. Учні сільських шкіл, які обирають професії, пов’язані з працею у сільському господарстві, в більшості випадків залишають загальноосвітні школи після отримання базової середньої освіти та продовжують навчання у професійно-технічних закладах. Однак у сільській місцевості працевлаштування випускників загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних училищ є досить проблемним [6: 89-90].

Нагальною для сільської школи є проблема організації виробничого навчання учнів, що здобувають професії сільськогосподарського виробництва, у першу чергу механізаторські. Подолати цю проблему можна було б шляхом створення регіональних навчально-практичних центрів, де учні мали б можливість ознайомлюватися з новими технологіями виробництва, організацією роботи приватних фермерських підприємств, зразками нової техніки. Разом із тим, такі центри не можуть функціонувати без наявності в них нової техніки, насамперед вітчизняного виробництва. Але державним бюджетом України понад 10 років кошти на її придбання не передбачаються. Водночас, деякі сільські підприємства різних форм власності мають таку техніку. Тому керівникам закладів освіти слід провести роботу щодо залучення техніки названих підприємств для навчання учнів на основі взаємовигідних договорів [там само].

У цьому контексті слід також звернути увагу на інформацію, наведену у рішенні колегії Міністерства освіти УРСР № 14/8-3 від 28 жовтня 1998 року “Про стан та перспективи розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості”. Зокрема тут сказано, що протягом останніх років ХХ століття не проводилось оновлення навчального обладнання майстерень сільських шкіл, а діяльність міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, стан їх матеріально-технічного забезпечення та фінансування викликає занепокоєння. До того ж, “незважаючи на те, що загальноосвітні навчальні заклади сільської місцевості повинні привчати дітей до господарювання на землі, мати при школах підсобні господарства, як це було 5-10 років тому, то в даний час понад 1500 шкіл I-III ступеня не мають навіть навчально-дослідних ділянок і лише 405 шкіл мають підсобні господарства” [4: 10].

Ще однією проблемою є те, що підготовка робітників з числа сільської молоді здійснюється за досить обмеженим переліком професій. У той самий час для продуктивної зайнятості сільського населення перелік професій необхідно розширювати. Це особливо стосується професій переробного профілю, сфери послуг для села, сільського будівництва [6].

Наявність цих та інших проблем указує на необхідність збільшення уваги до сільської школи та детального її вивчення. Пильної уваги потребують також колишні здобутки сільських шкіл України щодо організації трудової підготовки учнів. Вони доводять, що на селі можна успішно здійснювати підготовку учнів до трудової діяльності.

На це свого часу вказував видатний вітчизняний педагог та директор сільської школи І.Ткаченко. Він висловлював чимало пропозицій щодо покращення трудового навчання і виховання. Так, після прийняття “Основних напрямів економічного і соціального розвитку СРСР на 1981-1985 рр. та на період до 1990 року” Іван Гурович власноруч написав 10 сторінок таких пропозицій, оскільки вважав, що в документі приділено недостатньо уваги ролі та місцю школи і суспільства у вирішенні даної проблеми. Його пропозиції стосувалися

проведення обласних заходів з реалізації положень названого документа. Вони були враховані в роботі облвно [9].

А.Розенберг звертає нашу увагу на те, що в останні роки життя (90-ті роки ХХ століття) педагог “тяжко переживав помітне зменшення уваги до трудового виховання школярів, зокрема до занедбання його матеріальної бази”, адже це “значно обмежує можливості педагогічного управління розвитком особистості, патріотичного виховання школярів, їх соціалізації” [5: 40].

Про занепокоєння І.Ткаченка майбутнім школярів пише також А.Іванко у своїх книгах “В.О.Сухомлинський, І.Г.Ткаченко: діалог самодостатніх педагогічних систем” і “Освітня діяльність та педагогічна спадщина І.Г.Ткаченка”. Дослідник звертає нашу увагу на слова педагога про трудову підготовку сільських школярів. Ось вони: “А що маємо сьогодні? Хто буде вирощувати хліб у ХХІ столітті? Яка роль сільської школи в нових умовах соціально-економічного середовища на селі? Яким має бути нове покоління молодих хліборобів, що поєднувало б у своїй практичній діяльності трудові традиції батьків, дідів, прадідів з надбаннями науково-технічного прогресу в сільському господарстві, новими прогресивними технологіями і формами оплати праці? Чи, може, тепер це не є однією із функцій сільської школи?” [2: 46; 3: 96-97]. Це був своєрідний відгук на “Концепцію трудової підготовки школярів України”, в якому педагог закликав до розробки і наукового обґрунтування кожною сільською школою власної системи трудового виховання відповідно до даної Концепції та соціально-педагогічного середовища, в якому відбувається її життєдіяльність.

І.Ткаченко також сформулював умови її реалізації:

1) кадри, їх висока наукова ерудиція, професійна майстерність, методична озброєність, здатність забезпечити ефективність теоретичного навчання і навчально-виробничої практики в нових умовах становлення ринкової економіки на селі;

2) сприятливе морально-психологічне середовище, в якому працює школа, усвідомлення громадських засад у необхідності реформи трудового навчання, політехнічної освіти і трудового виховання в сучасній сільській школі;

3) навчально-матеріальна база, яка включає такі компоненти:

- теплицю-оранжерею на 300-500 кв. м.;
- пришкільну навчально-дослідну ділянку (3-5 га);
- навчально-виробничі майстерні по дереву і металу;
- кабінет-клас ручного і машинного рукоділля;
- кабінет-клас обслуговуючої праці;
- автотрактородром;
- майданчик сільськогосподарської техніки (автономно в школі або в одному з відділів базового виробництва);
- навчально-дослідне поле трудового учнівського колективу (100-500 га);
- виробничий цех у тваринницькому комплексі базового сільськогосподарського виробництва [3].

Цю тему видатний педагог висвітлює також у спільній з Н.Ангелуцою праці “Творче використання ідей В.О.Сухомлинського з питань трудового виховання в сільській школі” (з досвіду роботи педагогічних колективів Кіровоградської області у 50-70-ті роки) (1994 р.). Автори роботи констатують зниження уваги до трудового навчання і виховання в загальноосвітній школі та пояснюють, що це відбувається за рахунок скорочення кількості годин, які відводяться на урочну і позаурочну роботу, пов’язану із трудовою підготовкою, розриву зв’язків між трудовою діяльністю і навчально-виховним процесом, відсутності педагогічного прогнозування шляхів удосконалення системи трудового виховання підростаючого покоління та належної матеріально-технічної бази трудового навчання [7].

Продовжуючи тривожну думку авторів роботи, можна констатувати, що сьогодні сільська школа не виконує своєї основної функції – підготовка майбутніх трудівників. Разом із тим у названій праці І.Ткаченка та Н.Ангелуци знаходимо й пропозиції щодо вирішення проблеми:

- збільшення часу на трудову підготовку;
- відновлення зв'язків між трудовою діяльністю і навчально-виховним процесом школи;
- поповнення матеріально-технічної бази трудової підготовки та ін.

Ще одну пропозицію І.Ткаченко висловив у 70-ті роки ХХ століття. У ті часи він писав, що доцільно запровадити в педагогічних вузах, які готують учителів фізики, хімії та біології, короткий спецкурс з основ сільськогосподарського виробництва. Це надало б їм можливість отримати необхідний для роботи в школі обсяг інженерних, агрономічних і зоотехнічних знань [3; 8].

Наведені вище пропозиції І.Ткаченка цілком відповідали його педагогічному кредо, в основі якого була думка педагога про те, що “школа може реалізувати свою суспільну місію тільки тоді, коли вона житиме цінностями продуктивної праці й продуктивної педагогіки”. При відсутності такого в учнів переважатимуть споживацькі настрої й гальмуватиметься розвиток творчого начала, людської природи [1: 44].

Щодо споживацьких настроїв, то можна констатувати, що саме вони характерні для сучасного підростаючого покоління, а отже, зокрема якщо нехтувати трудовою підготовкою, слід чекати уповільнення розвитку дітей та молоді. Щоб уникнути такого, на нашу думку, педагогам та громадськості треба докласти чимало зусиль.

Так, на селі “особливе значення має ініціатива, творчий підхід до справи педагогічних колективів та підтримка їхніх зусиль з боку територіальних громад (наприклад, у місцевих органів влади є певні важелі, аби заохотити підприємства надавати допомогу школам у фінансовому, побутовому і соціальному плані)” [6: 90]. Це допоможе розв'язати чимало проблем сільської школи в тому числі проблему трудового навчання та виховання учнів. Досвід такої роботи в Україні накопичено в другій половині ХХ століття, однак останнім часом його втрачено.

Таким чином, для трудової підготовки учнів сільських шкіл України кінця ХХ – початку ХХІ століття характерна негативна динаміка. Вона перестала відповідати потребам суспільства, а тому, сільська школа, як уже зазначалося, перестала виконувати свою основну функцію – підготовка майбутніх трудівників. Щоб подолати ситуацію, що склалася, у подальшому треба детально вивчити організацію трудової підготовки учнів сільських шкіл у різні історичні періоди та впровадити раціональні ідеї в навчально-виховний процес сучасних загальноосвітніх закладів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бик А.С. Продуктивна педагогіка // Спогади про І.Г.Ткаченка. – Кіровоград: ПП “Поліграф-Терція”, 2004. – С. 41-44. – 132 с.
2. Іванко А.Б. В.О.Сухомлинський, І.Г.Ткаченко: діалог самодостатніх педагогічних систем (2-е видання). – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2003. – 60 с.
3. Іванко А.Б. Освітня діяльність та педагогічна спадщина І.Г.Ткаченка. – Кіровоград: ПП “Поліграф-Терція”, 2004. – 188 с.
4. Про стан та перспективи розвитку загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1999. – №1. – С. 3-16. – 32 с.
5. Розенберг А.Я. Педагог з великої літери // Спогади про І.Г.Ткаченка. – Кіровоград: ПП “Поліграф-Терція”, 2004. – С. 37-40. – 132 с.
6. Стан та соціальний захист сільських дітей: Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2004 р. – К.: Державний ін.-т проблем сім'ї та молоді, 2005. – 250 с.
7. Ткаченко І., Ангулуца Н. Творче використання ідей В.О.Сухомлинського з питань трудового виховання в сільській школі. З досвіду роботи педагогічних колективів Кіровоградської області у 50-70-ті роки. – Кіровоград, 1994. – 43 с.
8. Ткаченко І.Г. Трудове виховання та профорієнтація в сільській школі в умовах науково-технічної революції // Філософська думка. – 1976. – №1. – С. 27-30.
9. Хижняк Б.П. Шлях до І.Г.Ткаченка і разом з ним // Спогади про І.Г.Ткаченка. – Кіровоград: ПП “Поліграф-Терція”, 2004. – С. 68-81.